

Muuttuvan puhe-suomen päivät

Heti Mikael Agricolan päivän jälkeen, 10. huhtikuuta, kokoontui 64 kielentutkijaa neljänteen yliopistojemme suomen kielen lisensiaattiseminaarien yhteiseen kokoukseen. Teemaksi oli valittu muuttuva puhe-suomi, ja aiheesta kuultiin kahden päivän aikana peräti kaksitoista esitystä. Sekä esitelmänpitäjiä että kuulijoita oli entiseen tapaan kaikista yliopistokaupungeista, mutta kokouspaikka ei tänä vuonna ollutkaan Helsinki, vaan Lammin biologinen asema, jonka uusissa ja tarkoituksenmukaisissa tiloissa kaikki osanottajat näyttivät viihtyvän erinomaisesti.

Päivien avajaisanoissa prof. Terho Itkonen totesi puhekielen tutkimuksen olevan Suomessa vielä nuorta. 1950-luvulla koko tutkimusala oli täysin tuntematon; ohjelma ja tavoitteet hahmoteltiin vasta 60-luvun puolivälissä. Ensimmäisiä alan tutkijoita olivat Osmo Hormia, Pauli Saukkonen ja Terho Itkonen. Nyt 70-luvun puolivälissä ollaan toteuttamassa hyvinkin laajoja puhekielen tutkimusprojekteja mm. Oulun, Jyväskylän, Turun ja Helsingin yliopistoissa.

Päivien ensimmäisissä alustuksissa kervoivat turkulaiset Matti Suojanen ja Kirsti Tuominen Lounais-Suomen kielellisestä syvätutkimuksesta. Tarkemmin kuultiin Kirsti Tuomisen Pyhamaan Ketelissä tekemistä murrenauhoituksista, joiden avulla pyritään kartoittamaan kylälaisten kielenkäyttöä eri rooleissa ja eri

puhetilanteissa. Vilkas mielipiteidenvaihto heräsi informaalisten keskustelujen tallentamiskeinoista. Kirsti Tuomisen menetelmänä oli ollut osallistuva havainnointi; kuulijat pohtivat mahdollisuuksia järjestää sellaisia nauhoitustilanteita, joissa nauhoittaja ei ole läsnä.

Oulun yliopistossa ovat suomen kielen opiskelijat jo kolmen vuoden ajan voineet ns. cum laude -työkseen nauhoittaa sosiaalisten pienryhmien puhekieltä. Näiden nauhoitteiden teosta ja analysoinnista kertoi Helena Palola. — Pienryhmä voi olla esim. maantieteellisen alueen, ammattin, iän tai työpaikan mukaan rajattu. Sadan hengen ryhmästä valitaan otannalla 30 henkeä ja kunkin puhetta — haastattelua, kahden ryhmäläisen keskustelua tai puhetta työtilanteessa — nauhoitetaan 15 minuuttia. Näin saadusta aineistosta litteroidaan n. 6 000 sanetta. Tähän mennessä on nauhoitettu mm. erään koulun opettajien, yliopiston luentojen, jumalanpalvelussaarnojen ja vankien kieltä. Litteraatioiden saneet segmentoidaan tavallisen kieltenpuhujan hahmotusta vastaavalla tavalla. Esim. sijapäätteet ja useimmat produktiivit johtimet erotetaan analyysissä morfeiksi, joilla on semanttiset koodinsa. Koodatut tekstit soveltuvat esim. laudaturtöiden aineistoksi. Parhaillaan Oulussa onkin tekeillä kolme näihin aineistoihin perustuvaa laudaturtyötä, joissa pyritään selvittämään, mitä morfeemeja tiettyssä kontekstissa on.

Esitys nostatti paljon kysymyksiä. Ihmeteltiin, mikä sosiaalinen ryhmä ovat

jonkin kunnan luottamusmiehet tai Oulaisten kirjastonkäyttäjät. Morfeihin ja ongelmallisuuden myönsivät tutkimusohjelman suunnittelijatkin: tavallisen kielenpuhujan hahmotustapaa on lähes mahdotonta saada selville. Heikki Pounonen esitti ajatuksen, että karakteristisimmat pienryhmien kielen piirteet voivatkin olla äänne-, muoto- tai lauseopillisia ja jäädä analyysissä huomaamatta. Myös puheenaiheiden uskottiin vaikuttavan tuloksiin ratkaisevasti.

Marjatta Haijus Oulusta esitteli v. 1967—70 kerättyyn aineistoon perustuvia tuloksia radiossa käytetyn kielen lajien tunnusomaisista piirteistä. Tutkittavina olivat olleet radion keskustelut, haastateltavien esitykset, esitelmät ja uutiset; vertailuaineistona oli Helsingissä ja Oulussa nauhoitettua vapaata yleispuhekieltä. Eniten erosivat toisistaan vapaa yleispuhekieli ja radion uutisten kieli. Lauseenvastikkeita, syndeettistä rinnastusta ja primaareja yhdyssanoja oli edellisessä vähän, jälkimmäisessä paljon. Rinnastus oli puhekielessä yleensä lauseiden välistä, uutisissa lauseenjäsenten välistä. Sanat olivat puhekielessä keskimäärin hiukan lyhempiä kuin uutiskielessä. Modusmuotoisia verbejä ja rinnastuskonjunktioita, mutta varsinkin adverbeja ja pronomineja puhekieli sisälsi uutiskieltä enemmän.

Outi Honkasalon tutkimus paikallissijojen loppuheitosta Helsingin puhekielessä oli osa laajemmasta Helsingin puhekielen tutkimushankkeesta, sen eräänlainen esityö. Tässä vaiheessa oli tutkittu partitiivin, inessiivin, elatiivin, adessiivin ja ablatiivin loppuheittoisuutta kahteen sosiaaliryhmään ja kolmeen ikäryhmään kuuluvien helsinkiläisten muistelutyyppisessä kerronnassa. Alemman sosiaaliryhmän puheessa loppuheittoa oli enemmän kuin ylemmän ja molempien sosiaaliryhmien nuorten puheessa enemmän kuin vanhempien puheessa. — Heikki Leskinen kanta oli, että loppuheitto on nuorten hyväksymä kielen piirre ja siksi se on heidän puheessaan produktiivi. Tutki-

muksessa oletettua loppuheiton tiedostamattomuutta epäilivät muutkin kuulijat. — Paikallissijoissa loppuheittoa oli paljon runsaammin kuin partitiivissa. Sanan lauseasema vaikutti loppuheittoon siten, että vokaalialkuisen sanan edellä loppuheittoa oli enemmän kuin konsonantti-alkuisen sanan tai tauon edellä. Jotkin suurtaajuiset sanat olivat aiheuttaneet tuloksiin yllättäviä poikkeamia. — Esitystä havainnollistivat töölöläisen ja sörnäisläisen puhekielen nauhoitteet.

Jouko Koivisto oli tutkinut Keski-Suomen murteen säilymistä jyvaskyläläisellä työväestöllä. 23 haastateltua edustivat kolmea ikäryhmää. Tarkasteltaviksi kielen piirteiksi oli valittu yleisgminaatio, *t:n* astevaihtelu, *oa* ja *ää* -diftongit, *i:n* kato *oli*-tyyppisissä imperfektimuodoissa, švaavokaali ja *ts*-yhtymä. Vanhimmat naiset olivat konservatiivisimmin säilyttäneet sekä yleisgminaation että murteelliset *i:ttömät* imperfektimuodot. Švaavokaalin käytössä johtivat vanhimmat miehet, seuraavaksi eniten švaata oli kaupungin ulkopuolella asuvien keskiikäisten miesten puheessa ja kolmanneksi eniten vanhimpien naisten puheessa. Tutkijan mielestä vapaa-ajan vietto kaupungissa vaikutti puheeseen yleiskielistävästi. *ts*-yhtymän murteelliset edustustavat olivat jopa 90-prosenttisesti korvautuneet Keski-Suomen murteessa tuntemattomalla *tt : t* -vaihtelusuhteella, joka on murteellisen ja yleiskielisen edustustavan väli-muoto.

Esko Vierikko oli tutkimuksessaan parlamenttikielestä tehnyt havaintoja 54:n vuonna 1966 valitun kansanedustajan täysistuntopuheissa ja vapaassa keskustelussa käyttämästä kielestä. Tuloksia verrattiin Oulun yliopiston tilastotietoihin 1960-luvun vapaasta yleispuhekielestä sekä lehtikirjoitusten ja tietokirjallisuuden kielestä. Vertailu osoitti, että esim. adverbeja ja numeraaleja oli kansanedustajien puheessa erittäin paljon. Verrattaessa parlamentaariikkojen virallisten ja epävirallisten puheiden kieltä havaittiin, että edellisessä oli suhteellisesti enemmän ver-

bejä, substantiiveja ja numeraaleja, jälkimmäisessä taas pronomineja ja adverbeja. Esitelmöitsijän käsitys oli, että sanaston tutkiminen tuottaisi jatkossakin kiintoisimpia tuloksia.

Simo O. Hämäläinen aloitti alustuksensa yleisöä yllättävällä stereotyyppiakokeella, jonka jälkeen hän pohti keinoja objektiivisesti tallentaa ja tulkita vapaisiin keskustelutilanteisiin liittyviä kielenulkoisia seikkoja, kuten liikkeitä, eleitä, ilmeitä sekä puheen prosodisia ominaisuuksia. Hämäläinen oli tehnyt kokeita tarkoituksenaan selvittää keskusteluryhmän ja keskustelutilanteen vaikutusta yksilön kielenkäyttöön. Kuvanauhuria pidettiin ainoana keinona, jolla keskustelua korvaavat, sitä myötäilevät ja siihen vaikuttavat ilmiöt voitaisiin täydellisesti tallentaa.

Heli Ailion esitelmän aiheena oli porvoolaisten oppikoululaisten slangintaidon ja koulumenestyksen yhteys. Tutkimuksen mukaan tyttöjen slangisanojen tuntemus saavutti huippunsa jo neljännellä luokalla; pojat olivat tällä asteella tytöistä jäljessä, mutta heidän slangintaitonsa olivatkin vasta kasvussa. Vain neljännen luokan oppilaiden äidinkielen suullisen esityksen hyvien arvosanojen ja hyvän slangintaidon välillä oli merkitsevä positiivinen korrelaatio. Negatiivisesti hyvä slangintaito korreloi äidinkielen kirjallisen esityksen samoin kuin aritmetiikan ja algebran hyvien arvosanojen kanssa. Iällä ja ryhmäkäyttäytymisellä ilmeisesti oli enemmän yhteyttä slangin tuntemukseen ja käyttöön kuin koulumenestyksellä. Avoimeksi jäi fyysisiä ja luovia kykyjä vaativissa aineissa menestymisen ja slangintaidon mahdollinen yhteys.

Göran Karlsson oli tutkinut predikaatin kongruenssia eräiden romaanien repliikkien kielessä. Vanhemmassa kaunokirjallisuudessa finiittiverbi oli mon. 3. persoonaa ilmaistaessa lähes poikkeuksetta monikollinen, samoin kieltoasana. Uudemmassa kirjallisuudessa molemmat olivat useimmiten yksikössä; ääri esimerkki tästä oli Saarikosken käännös

Salingerin romaanista Sieppari ruispelossa. Göran Karlsson oli verrannut tuloksia toisaalta kansanmurteisiin, toisaalta viimeaikaisten televisiokeustelujen kieleen. Finiittiverbien inkongruenssi oli vallalla hämäläis- ja savolaismurteissa sekä Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteissa, kongruenssi taas lounais- ja kaakkoismurteissa. Jatkotutkimuksiin esitelmänpitäjä sanoi tarvitsevansa lisämateriaalia eri sosiaaliryhmiä edustavien henkilöiden kielenkäytöstä todellisissa puhetilanteissa.

Jorma Vuoriniemen esitelmä suomen kielen nollailmiöistä eli eräänlaisista ellipseistä oli otteeltaan uusia suuntia luova. Vuoriniemi oli analysoinut muutamia teksti- ja tekstiilannetyyppejä (mm. kansankielistä kerrontaa ja näytelmien repliikkejä) ja muokannut tutkimukselleen tarpeellista nollatermistöä. Hän oli havainnut nollapronomineja olevan puhekielessä enemmän kuin kirjakielessä ja dialogissa enemmän kuin monologissa. Terho Itkonen huomautti suomen puhekielen usein olevan kankeaa juuri liikkeiden pronominien takia. Nollailmiöt olivat paljolti sidoksissa tyyli- ja lauseopillisiin seikkoihin. Valma Yli-Vakkuri totesi tutkimuksen tulosten olevan suoraan sovellettavissa tyyli- ja lauseopillisten opeutukseen.

Fred Karlssonin esitys sisälsi ajatuksia nykysuomen fonologisista ja morfologisista muutostendensseistä. Esitelmänpitäjä totesi suomen ortografian ja vapaan puhekielen etäännyvän toisistaan. Suomen vokaalisoinnun hän väitti olevan muuttumassa sellaiseksi, että *i* ja *e* eivät enää ole neutraaleja vokaaleja. Tästä olivat todisteena mm. *Ehas* ja *Erkama* -tyyppiset uudet sukunimet sekä *Hesa*, *vika* 'viimeinen' -tyyppiset slangisanat (2. tavussa *a* eikä *ä*). Terho Itkonen muistutti sanojen olevan n. 3 000 vuotta vanhojen balttilaislainojen (*kelta*, *terva* jne.) mallin mukaisia. Morfologisia muutoksia Fred Karlsson mainitsi agglutinaation hämärtyksen, analytytyyden lisääntymisen ja artikkelijärjestelmän synnyn (*yks* ja *se*

puhekielessä). Imperfektin loppu-*i:n* ja monikon *i:n* esitelmoitsijä ennusti katoavan muototyypeistä *antoi* (> *anto*) ja *sanoissa* (> *sanossa*). Produktiivien supistumaverbien vaikutuksesta oli suomen imperfektin päätteellä nyt kaksi allomorfia, *-i* ja *-si*. Yksikön partitiivin päätte taas oli saanut uuden allomorfin *-ttA*, joka oli syntynyt rekonstruktion tietä *vene*-tyyppisissä sanoissa.

Muuttuvan puhe-suomen päivillä oli ohjelmaa niin runsaasti, kuin yhdessä vuorokaudessa vain oli mahdollista ottaa vastaan. Monenlaisia tutkimuksia tältä alalta on siis tekeillä ja jo tehtykin. Kuitenkin jäi tuntumaan siltä, ettei puhe-suomen, saati sen muuttumisen tutkimus ole vielä löytänyt vakiintuneita uomiaan. Jotkin tutkimusmenetelmät saivat koukussa osakseen kritiikkiä, jotkin tutkimustulokset olisivat osanottajien mielestä olleet ennalta arvattavissa. Aineiston puute ja sen tallentamisen vaikeus todettiin useissa esitelmissä ja keskusteluissa. Valitettiin myös tutkijoiden tähänastisten menetelmien ja terminologian erilaisuutta, joka esti tulosten vertailun.

Kun puhe-suomen tutkimus on meillä vielä kohtalaisen nuorta, ovat Lammin seminaarin kaltaiset alan tutkijoiden tapaamiset erittäin tarpeellisia. Tilaisuus itse oli tästä hyvä osoitus. Ja jos olisikin uskaliaasta väittää, ettei puhe-suomen tutkimus ole vielä löytänyt tärkeimpiä ongelmiaan, on kuitenkin varmaa, että muuttuvan puhe-suomen päivät tarjosivat osanottajilleen niin oppia ja ojennusta kuin kannustusta ja virkistystäkin.

Raija Lehtinen

Kotikielen Seura on vuoden aikana menettänyt useita pitkäaikaisia, vireitä jäseniään.

16. huhtikuuta 1974 kuoli suomalais-ugrialaisten kielten tutkijana ja monilla yhteiskunnallisen elämän aloilla ansioitunut kansleri *Paavo Ravila*. Ravila toimi opettajana ja hallintomiehenä sekä Turun että Helsingin yliopistossa, Helsingissä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen dosenttina ja professorina, historiallis-kielitieteellisen osaston dekaanina, yliopiston vararehtorina, rehtorina ja kanslerina. Suomen Akatemian jäsen Ravila oli seitsemän vuotta. Virkatömiensä lisäksi hänellä oli lukuisia tehtäviä mm. tieteellisissä seuroissa ja tieteen hallinnon elimissä.

Kielitieteilijä Ravilan ensisijaisina tutkimuskohteina olivat mordva ja lappi. Hän julkaisi molemmista kielistä sekä äännehistoriallisia tutkimuksia että kielienainekokoelmia. Myöhemmin Ravilan tutkimukset ulottuivat yhä laajemmalle uralilaisten kielten vertailevaan muoto- ja lauseoppiin. Ravilan kielitieteellinen harrastus ei kuitenkaan kohdistunut vain suomalais-ugrilaisiin kielisiin ja kielihistoriaan, vaan hän oli myös ensimmäisiä yleisen kielitieteen tunti-joita ja tutkijoita Suomessa. Uusien kielitieteellisten teorioiden esittelijänä ja arvioijana Ravila teki maassamme usein urauurtavaa työtä.

Kotikielen Seuralla on erityinen syy muistaa Paavo Ravilaa hänen vuosikymmenien aikana Virittäjässä julkaisemiensa tutkimusten ja kirjoitusten takia. Ravilan läheistä suhdetta Virittäjään osoittaa se, että hän julkaisi Virittäjässä lähes kaiken suomen kielen varhaisvaiheita ja yleistä kielitiedettä käsittelevän tuotantonsa ja joitakin etäsukukieliä koskevia tutkimuksiaankin. Vuodesta 1930 vuoteen 1968 Ravila julkaisi Virittäjässä yhteensä 47 kirjoitusta. Virittäjän toimi-